

„Közelkép tiszta forrásból”

Csoóri Sándort hallgatva

Megrendülten nézem, hallgatom végig az internet hírportálján halála másnapján a „Csoóri Sándor világa – Közelkép tiszta forrásból” címmel készített interjút. Egy tárgyilagoságával meggyőző, higgadtan érvelő, felismerésekben sziporkázón gazdag, lírai vallomás részese vagyok. Az interjú témája a népi kultúra, ezen belül is a népköltészet helye, szerepe. A beszélgetés során elhangzó gondolatok, észrevételek az életmű egyik kulcsfontosságú esszéjének, a *Tenger és diólevél* című írásának vázára épülnek. Már az indító mondatok a kérdéskör mélyébe vágnak. A nagy álom kisiklatásáról, a politika gáncsvetéseiről esik szó, arról az időről, amikor a népi írók egy része még úgy gondolta, hogy lehet parasztelvekkel társadalmat építeni, amikor a társadalom szerveződésébe beleértették a hagyományt is, amikor ez a korántsem utópisztikus elemeket tartalmazó jövőkép végérvényesen a partvonalra sodródott.

Az egyik elhíresült, sokat idézett mondat ekkor hangzik el Csoóri szájából: „ha a parasztság már nem tudja betölteni hagyományörző szerepét, akkor az értelmiségnek kell átvennie ezt a feladatot”. Ez a feladat azonban csak látszólag tűnik könnyen járhatónak, jól áttekinthetőnek, ugyanis maga a hagyomány sem egységes. Ha csak a népi kultúra szellemi terepét nézzük, a szülőfaluban, Zámolyon, akárcsak az ország többi részében, együtt él a népdal az operettkuplékkal, a silány szövegű, igénytelen dallamú magyar nótával. S a „nép” egyforma lelkesedéssel éneklie mindegyiket. (E téren ma sem sokat változott a helyzet.)

A népköltészetből kiinduló versteremtésre, az első számon tartott kísérletre a fiatal Csoóri életében unokabátyja lakodalmán kerül sor. A tizenhét éves fiút, aki ekkor már komolyan vett értelmiségjelölt, pápai diák, a zámolyi rokonság rábírja, hogy írja meg és adja elő a ceremónia vőfélyverseit. Minta, példa persze bőven van előtte: a helybéli kántortanítók banalitástól hemzsegő, bicegő rigmusai. Átírja a vőfélykönyvet, egy kicsit Vörösmarty emelkedettebb stílusát is kölcsön kérve, valami egészen újat alkot. Sikere óriási. „Szem nem maradt szárazon.”

Gy. SZABÓ ANDRÁS (1953) író, előadóművész. Utóbbi kötete: *Legenda ez is* (2014).

Az interjú másik, fontos kijelentése süvítő gránátrepesz: „előszörre a népköltéssel úgy találkoztam, hogy én magam zúztam szét azt, ami hagyomány volt”. Vagyis a falu társadalmában elfogadottnak és követendőnek tartott, többnyire az énekekben s az alkalmi versekben kialakult szokásrendet értékeli át, bírálja felül a 17 éves kamasz. És nemcsak azt. Amikor Muharay Elemér az akkor 28 éves Csoórit a *Halálra táncoltatott lány* színpadi változatának elkészítésére kéri fel, újabb nehézséggel találja szembe magát. Ekkor már alaposan tanulmányozza a népköltészet tartalmi, formai sajátosságait s egy olyan nyelvet, eszközt, kifejezési módot fedez fel a nép dalaiban, melyre korábban nem terelődött figyelem. Petőfinek a folklorból kiinduló, realizmuson alapuló tájversei ugyan magukba engedik, megidézik a lélek belső tájainak változásait, de ez mindig átkötő, magyarázó sorok segítségével történik. A népköltészetnek az a „mellékága”, amire Csoóri felfigyel, s mely gyakran a XVIII. századi közköltészetből veszi eredetét, soronként képes valami egészen meghökkentőt állítani a tömörítés eszközével. Ezek az egymás mellé tett állítások nélkülöznek minden részletező leírást, a történéseknek nincs konkrét földrajzi környezetük, térbeli helyszínük maga a világmindenség. „– Kihagyásos rendszerük – ezt már a *Szántottam gyöpöt...* vallomásos esszéjében írja – vetekszik a legmodernebb költők szerkesztésbeli bátorságával.” Egy más után sorolja a példákat: *Fölmentem a hegyre, / lenéztem a völgybe, / ott láttam egy asztalt / búval megterítve. / Két pohár volt rajta, / csárdai bor benne, / köszöntsд rám, galambom, / hadd igyak belőle.*

Vagy: *Annyi bánat a szívemen, / kétrét hajlott az egeken. / Ha még egyet hajlott volna, / szívem ketté hasadt volna.*

Ezek a sorok, az általuk, bennük feltárulkozó képi világ egyenesen André Bretonhoz s a szürrealizmus más nagyjainak alkotási módszeréhez vezetnek. Ez a felismerés viszi el Csoórit a *Tenger és diólevél*, a *Szántottam gyöpöt...* s a többi esszé megírásához, ez az *Anyámnak fáj a feje – / anyámnak fáj a Semmi. / Anyám fekete rózsá, / nem tud kiszínesedni* korai lírai remekléseig.

Ezen a megtalált nyelven már bátran nekivághatott a *Halálra táncoltatott lány* balladájának újrafogalmazásához.

Többször szerepelhettem szerzői estjein, fővárosi és vidéki író-olvasótalálkozókon mint verseinek előadója. Forгатom dedikált könyveit, melyeknek ajánlását mindig beszéd közben vetette papírra. Emlékezetem megőrizte ezt a ritka adottságát, mellyel egyszerre volt képes a társalgásban való aktív részvételre s a névre szóló ajánlás választékos megfogalmazására. „Szabó Andrásnak, több rendbéli képviselőmért, Köszönettel: Csoóri Sándor” Alatta: Tamási, 1980. május 31. (*A tizedik este*).

Most, hogy felidézem ezt a nagyon régi, a helybéliek által gondosan megtervezett utat, melybe a külön kocsi küldése, a bőséges és finom ebéd, az italok biztosítása éppúgy beletartozott, mint az érdeklődő, a Csoóri életműben otthonosan mozgó közönség megszervezése, egy másik emlék is társul. Utazunk visszafelé Tamásiból, s én Balassiról beszélek neki. Mindent el szeretnék mondani, ami engem a magyar reneszánsz nagy alakjához köt. Ő csendesen, érdek-

lódve hallgat. Később találkozom csak azzal a nagyobb lélegzetű írásával, melynek részfejezetében nagy költői invencióval az egész Balassi-kérdést a sorsazonosulás jegyében is helyére tette. Ez alatt az út alatt hozta szóba Illyés remek, szívet, lelket melengető esszéjét a száznégy évet élt Madarász Józsefről. Már nem tudom, mi szolgáltatta a beszédbeli alkalmat, hogy a matuzsálemi kort megélt országgyűlési képviselő személye a társalgásban előkerült, de az alakját megörökítő esszéről tőle hallottam először, s alig vártam, hogy odahaza elolvassam. Cece örökös képviselőjével Illyés mint tizenhárom éves fiúcska találkozott, s a kézfogással is megpecsételt bemutatkozás során máris az Árpád-háziak korában járhatott a szerencsés, hiszen Madarász Kossuth és Kölcsey kézmelegét is markában őrizvén, azok elődeivel is jelképesen találkozhatott a tenyerek szorításának láncolatában. Akkor mondtam neki, hogy bennem hasonló szívet dobbantó élményt keltett írása az édesapja puskájáról. A háborúk poklát megjárta apa gyermekes vonzalmat érez a puska iránt. De ez a fegyver a „világ egyetlen szelíd puskája”, a kamaszkor félrehordó nyúlpuskája, melytől a háború közeledtével meg kell szabadulnia, hogy aztán egy egész életen át a sóvárgás tárgya maradjon.

Bárhol is szólaltattam meg Csoóri Sándor verseit, egy vers az ugyancsak sűrűn mondott *Idegzsálaival a szél* mellett a válogatásban mindig szerepelt: ez a költemény a *Berzsenyi elégiája* volt. Ezt a verset csak egy olyan költő írhatta, aki faluról jött, aki jól ismerte ennek a paraszti létformának minden szögletét. A falusi kúria megidézése, az elégiát életre hívó környezet, egy paraszti gazdaság, egy parasztdvar helyszíne is lehetne. A versnek egy kiragadott mondatában pedig nemcsak a paraszti porta rekvizitumai jelennek meg érzékletesen, hanem maga a sors is, Berzsenyi közérzete: „pedig a kolerás tyúkok ólja mellől porszemet eddig én emeltem”.

Ebben a sorban egy egész pályakép, egy egész élethelyzet, s annak tudatosulása összegződik. Ez a sor sűrítménye mindannak az életérzésnek, amiért az elégia megszületett. Alkalmat ad egy nagyra hivatott lélek, s nemzetemelő szándéka iránt közömbös, lealacsonyító környezet áthallásos megjelenítésére. Magában hordozza a kései indulás nehézségeit, Kazinczy enyhén lekezelő vállve-regetését, a „göndör húsú himfyk” csörtető előretörését, még Kölcsey igaztalan, bántó bírálatát is. Mellőzöttség, magas lángon lobogó önérzet egyszerre sistergi ki magából ezt a mondatot.

Monográfiával felérő megközelítése Berzsenyinek ez a Csoóri-vers. Egy nagy költő hosszú és mély főhajtása a költőelőd előtt.